

ISSN 0558-1125

УДК 330.33.012: 339.13.017: 634.1.076

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ

І.А. САЛО, доктор економічних наук, провідний науковий співробітник

Інститут садівництва (ІС) НААН України, 03027, Київ-27, вул. Садова, 23, e-mail: inna_salo@ukr.net

Досліджено особливості розвитку вітчизняного ринку плодів з позиції теорії економічних циклів. Охарактеризовано його фази за обсягами виробництва у ринкових умовах. Визначено можливі причини виникнення криз, і встановлено, що теперішньою фазою є «піднесення». Виявлено довгу хвилю (60 років (р.) розвитку галузі садівництва з багатьма мікроциклами та причини виникнення наступної хвилі у 2000 р. Встановлено оптимальний період для прогнозування ринку плодів, зважаючи на два основних показники формування кон'юнктури – виробництво та обсяги імпортованих поставок.

Ключові слова: економічні цикли, фази, ринок, плоди, рівень виробництва, імпорт.

На даному етапі соціально-економічного і технологічного розвитку України циклічність можна розглядати як спосіб саморегулювання ринкової економіки. Інакше кажучи, вона виникає автоматично і дійовий вплив на неї практично відсутній. Притаманним для циклічності є рух по спіралі, тобто зворотній напрям відсутній, а це свідчить, що вона є формою прогресивного розвитку економіки в цілому та продовольчого ринку зокрема. Відомо, що вирішальну роль у відхиленні його від стану рівноваги відіграє інноваційний розвиток. Зважаючи на важливе місце вітчизняного ринку плодів у продовольчому забезпеченні населення, дослідження його економічних циклів є досить актуальним і своєчасним.

У теорії економічних циклів найбільш відомими є такі розробки: М.Д. Кондратьєва – теорія великих циклів або довгих хвиль (50-60 р.), С. Кузнеця – теорія середніх хвиль (18-25 р.), К. Жугляра і Дж. Кітчена – коротких циклів (7-12 і (2-4 р. відповідно), М.І. Туган-Барановського (вивчення причин виникнення циклів, їх впливу на розвиток економіки).

Економічні дослідження в галузі садівництва, а також вітчизняного ринку плодів та ягід проводили Л.П. Смирненко, П.Г. Шитт, В.В. Юрчишин, Д.Ф. Чухно, О.М. Шестопаль, А.І. Шумейко, О.Ю. Єрмаков, В.А. Рудьєв, Л.О. Барабаш, Г.М. Сатіна, Т.А. Маркіна, Л.А. Костюк та ін. Однак результати їх роботи стосувалися, зокрема, теоретичних основ розвитку економіки садівництва на відповідних історичних етапах, а також становлення ринку плодоягідної продукції та організаційно-економічного механізму його функціонування. Водночас циклічність розвитку садівництва якщо й розглядалася, то виключно з позиції Садівництво. 2015. Вип. 69

ефективності виробництва в ретроспективі. Тим часом її вивчення у розвитку вітчизняного ринку плодів є новим і необхідним. Адже при економіко-математичному моделюванні різних параметрів, які описують ринок, слід враховувати, на якій стадії економічного циклу він знаходиться для встановлення шляхів подальшого розвитку.

Мета наших досліджень – розкрити теоретичні аспекти економічних циклів у процесі еволюції вітчизняного ринку плодів, встановити причини їх виникнення і якою є фаза циклу на сьогодні.

Методика. Основою дослідження служили теоретико-методологічні підходи до виявлення економічних циклів у світовій та національній економіці і встановлення причин їх виникнення.

Результати. Суть економічних циклів, їх закономірності і причини виникнення розглядаються згідно з економічною теорією. Під циклічністю розуміють форму руху національної економіки та світового господарства в цілому, що припускає чергування революційних та еволюційних стадій їх розвитку, економічного прогресу [3]. Менш загальним і більш наближеним за характером до внутрішньої економіки країни, на нашу думку, є визначення циклів як руху виробництва від однієї кризи до наступної, який постійно повторюється [1]. По суті, економічний цикл є реакцією ринку на порушення макроекономічних пропорцій.

Причини виникнення криз в економіці вчені розглядають з різних позицій. Серед них виділяються: розбіжність у часі активів продажу товарів, послуг і оплати за них; суперечність між суспільним характером виробництва і приватним привласненням його результатів; недоспоживання продуктів значною кількістю людей, викликане недоліками в розподілі; співвідношення оптимізму та песимізму в економічній діяльності; технічні нововведення; надлишок заощаджень і нестача інвестицій тощо [4]. Так, А. Афталіон причиною криз вважав нерівномірність механічного прогресу, С. Сисмонді – недостатнє споживання, К. Маркс – специфічність суті виробничих відносин і суперечностей ринкової системи, М.І. Туган-Барановський – диспропорційність між галузями [5].

М.Д. Кондратьєв свого часу (кінець XIX – початок XX ст.), проаналізувавши дані декількох розвинених країн більше, ніж за 100 років, виділив характерні особливості економічних циклів [10]: початок кожного з них супроводжується змінами в економічному житті суспільства (винаходи в технологіях, зміни в зовнішній торгівлі, структурі обігу грошових коштів). Протягом одного довгого циклу можна спостерігати декілька коротких, при висхідних хвилях виявлено, що відбуваються якісь військові події, а при низхідних – глибока депресія в галузі сільського господарства.

На сьогодні вчені виділяють найбільш поширені причини виникнення криз і циклів [2, 9]: недоспоживання продукції населенням, що провокує обвал виробництва; відсутність ефективної пропорційності між галузями та регіонами та нерегульована діяльність підприємців; наявність конфлікту між формуванням обсягів виробництва-реалізації і зростанням купівельної спроможності населення, а відтак диспропорції між попитом і пропозицією. Слід зауважити, що криза може уражувати не в цілому ринкову економіку країни, а окрему галузь (ринок), наприклад, садівництво (ринок плодів) у сфері сільського господарства (аграрного ринку).

Розглянемо більш детально циклічність розвитку вітчизняного ринку плодів та вищезгаданої галузі як складову його інфраструктури. Охарактеризуємо ринок за такими фазами економічного циклу: криза, депресія, пожвавлення та піднесення. Порівняння щорічної динаміки виробництва плодів у середньому на особу в рік дає можливість встановити відрізок часу, для якого слід здійснювати вибірку факторних показників при прогнозуванні поточної кон'юнктури, щоб уникнути викривлення результатів при побудові економіко-математичних моделей. Для кожної з фаз економічного циклу можна визначити пріоритетні напрями прогнозування тих чи інших показників. Розглянемо рівень виробництва плодів на особу на рік, починаючи з 1990 р. – переходу України до ринкової економіки – по 2013 р. [8]. Відповідно до фаз здійснено умовний розподіл рівня виробництва на особу в рік на чотири групи – менше 25 кг (криза), 25-35 кг (депресія), 35-55 кг (пожвавлення) та 55 кг і вище (піднесення) (табл.). Слід зауважити, що вказана послідовність цих фаз необов'язкова, в т.ч. і по роках. На протязі визначеного періоду відбувалися значні коливання у виробництві плодів і спостерігалось багато економічних мікроциклів, спровокованих економічною нестабільністю у країні та погодними умовами.

З'ясування причин виникнення кризи значною мірою розкриє головну причину циклічності розвитку вітчизняного ринку плодів, а також дасть можливість більш достовірно визначити фактори впливу на основні показники кон'юнктури. До показників, що характеризують кожну з фаз економічного циклу, слід віднести рівень споживання (попит), загальну пропозицію та ціни реалізації. Саме їх слід брати за основу при проведенні подальших досліджень ринку.

Економічний цикл має хвилеподібний характер і відзначається самовідтворенням і безперервністю. Це добре ілюструє рисунок 1, де для графічного відображення використано рівень виробництва плодів на особу в рік, починаючи з 1940 р. Очевидна наявність довгої хвилі – з 1940 по 2000 рр. з багатьма мікроциклами. Однією з важливих причин циклічності в садівництві є велика тривалість періоду виробництва плодів. Адже відомо, що галузі, котрі випускають споживчі товари короткочасного користування, як правило, менше реагують на цикл, оскільки в них значно швидший обіг грошей. За нижче наведеними даними, можна легко визначити, які

роки належать до вказаних вище фаз економічного циклу. Зазначимо, що найбільше плодів в Україні вироблялось у 1977 і 1979 рр. – близько 76-80 кг, а найменше в 1952 та 1999 – 13,9 і 14,3 кг відповідно, і це при тому, що норма їх споживання становить 75 кг.

Характеристика фаз економічного циклу вітчизняного ринку плодів за обсягами виробництва
(в ринкових умовах 1990-2013 рр.)

Фази економічного циклу	Характеристика фаз	Рівень виробництва плодів на особу в рік, кг
1. Криза	<ul style="list-style-type: none"> - занепад вітчизняного промислового виробництва, труднощі збуту; - значне скорочення обсягів пропозиції, експорту плодів; - зменшення попиту на інвестиції; - розширення імпорту продукції (часто нижчої якості); - відсутність державної підтримки; - банкрутство частини садівницьких підприємств; - різке зменшення платоспроможного попиту населення; - високі ціни тощо. 	Менше 25
2. Депресія	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення виробництва плодів, погіршення асортименту; - недотримання технологій виробництва, відсутність новітніх технологій зберігання; - сезонне забезпечення вітчизняними плодами; - погіршення якості продукції; - нестача інвестицій; - зменшення експортних поставок; - розширення імпорту тощо. 	25-35
3. Пожвавлення	<ul style="list-style-type: none"> - зростання обсягів виробництва плодів; - залучення інвестицій (в т. ч. й іноземних); - збільшення площ плодоносних насаджень, асортименту; - оновлення старої техніки, покращення технологій виробництва, якості продукції; - налагодження ефективних каналів реалізації як для сільськогосподарських підприємств, так і господарств населення тощо. 	35-55
4. Піднесення	<ul style="list-style-type: none"> - повноцінне забезпечення попиту і потреб споживачів плодів протягом усього року; - купівельна спроможність населення відповідає рівню цін на внутрішньому ринку; - формування нових садівницьких підприємств; - розширення експорту; - підвищення конкурентоспроможності порівняно з імпортованою продукцією за цінами, якістю, асортиментом; - розвиток комерційної діяльності та в цілому інфраструктура ринку тощо. 	55 і вище

Джерело: розроблено за результатами досліджень автора і даними Держстату України [<http://www.ukrstat.gov.ua/>].

Початок наступної хвилі (з 2000 р.) характеризується другим етапом аграрної реформи в Україні. У ХХІ ст. основним поштовхом розвитку реформаційних процесів стало прийняття нової редакції Земельного кодексу та Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р., №529. Наслідком цього було створення на базі колективних господарств до 2001 р. 15,1 тисячі нових сільськогосподарських агроформувань [6, с. 177]. Завдяки державній фінансовій підтримці садівництва, котра здійснювалася шляхом розподілу коштів із спецфонду, згідно із Законом України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р., №587-XIV, вдалося призупинити занепад галузі. Так, у 2012 році частка валових зборів плодів у сільськогосподарських підприємствах, сформована за рахунок державної підтримки, становила 90,5 % (327 тис. т).

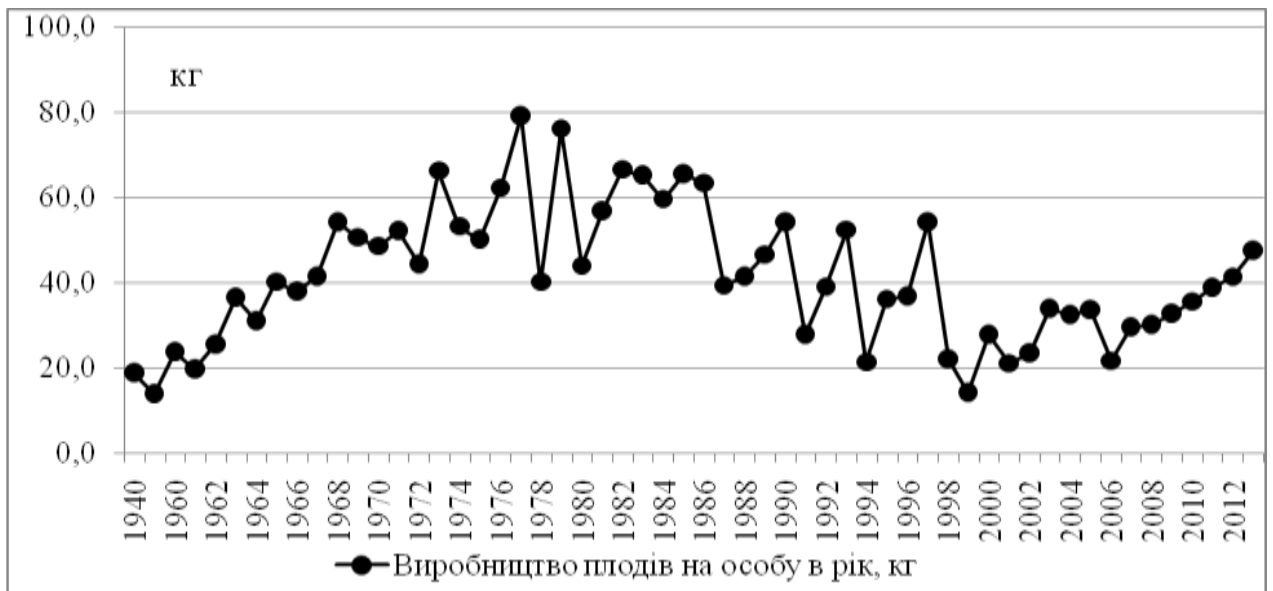

Рис. 1. Рівень вітчизняного виробництва плодів на особу в рік у 1940-2013 рр., кг

Джерело: розраховано автором за статистичними даними [<http://www.ukrstat.gov.ua/>].

В цілому можна зробити висновок, що протягом 1940-2013 рр. відбувалися значні коливання у виробництві та споживанні плодів і ряд економічних мікроциклів був спровокований економічною нестабільністю у країні та зміною чисельності населення – від 52,2 до 37,9 млн. осіб. У 2013 р. рівень виробництва становив 47,5 кг при кількості населення 45,4 млн. осіб. Отже, ринок плодів знаходиться на стадії пожвавлення, яка характеризується залученням додаткових інвестицій, у т.ч. й іноземних, збільшенням площ плодоносних насаджень, сортименту, впровадженням нових, більш ефективних технологій, спрямованих на досягнення вищої продуктивності і поліпшення якості продукції, розширенням каналів збуту

для всіх категорій господарств тощо.

На циклічність кон'юнктури ринку плодів впливає також зміна їх імпорتنних поставок (рис. 2). Показник «обсяг імпорتنних поставок» на протязі останніх років займає особливе місце у формуванні попиту, пропозиції та роздрібних цін. Починаючи з 2000 р., імпорт поступово зріс (у 2013 р. порівняно з 2000 у 6,2 раза) і складав 25-30% загальної пропозиції плодів [7]. Різке підвищення його спостерігається з 2005 року – у 2,5 раза. Це пояснюється зниженням імпорتنних тарифів згідно із Законом України «Про внесення змін до Митного тарифу України» від 15 березня 2005 р., № 2470-IV. Зокрема, тарифи на банани знизилися у 2 рази (до 3%), цитрусові – у 7 разів (до 3%). Саме ці плоди становили 87% (506 тис. т) усіх імпорتنних поставок 2005 р., що у 2,4 раза більше, ніж у попередньому році. Розширення імпорту плодів пояснюється також збільшенням попиту на них внаслідок зростання доходів споживачів.

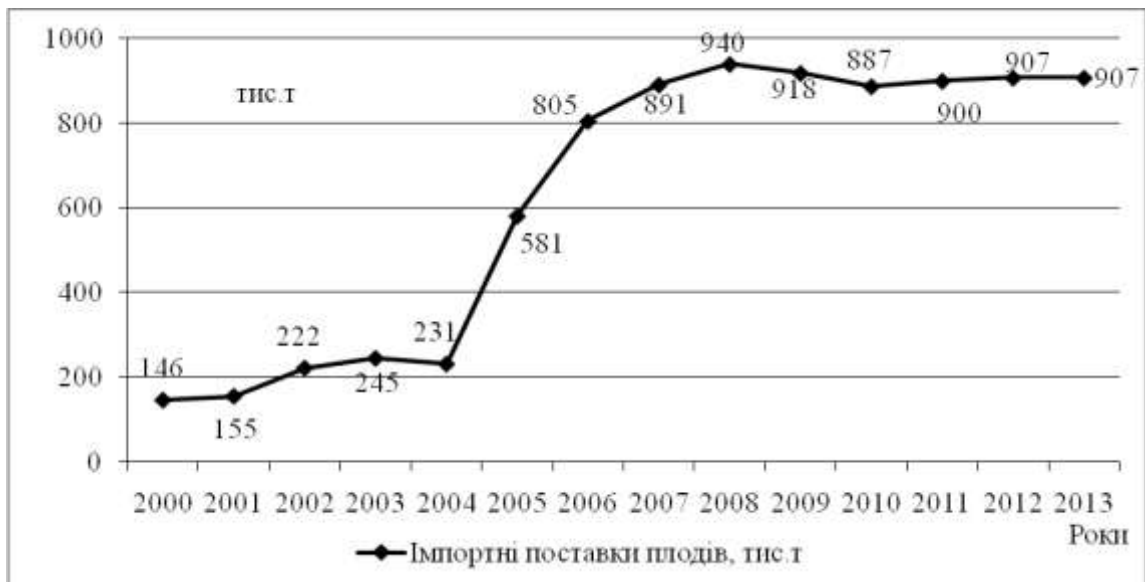

Рис. 2. Динаміка імпорتنних поставок плодів на вітчизняний ринок, тис. т

Джерело: розраховано за даними FAO [11].

Вважаємо, що при прогнозуванні ринку плодів слід брати до уваги економічну ситуацію у країні та зміни, що можуть відбутися в подальшому, наприклад, значне розширення обсягів імпорتنних поставок внаслідок вступу України до СОТ. Через це вибірка факторних показників повинна формуватися на базі даних за останні 8-10 років, щоб уникнути викривлення результатів при побудові регресійних рівнянь.

Висновки. Подальший перехід вітчизняного ринку плодів до наступної фази економічного циклу (піднесення) залежить від ефективності нової хвилі нововведень, яка дасть тривалий стимул для періоду зростання. Це проявлятиметься, перш за все, у розвитку науки, що спрямо-

вусе до впровадження інноваційних технологій вирощування плодкових насаджень, а також у перетворенні садівництва у науко- та капіталомістку галузь, розвитку сфери зберігання та переробки продукції, ефективного використанні логістики при реалізації маркетингових стратегій, виникненні нових концепцій щодо організаційного механізму розвитку вітчизняного ринку та зовнішньої торгівлі плодами тощо.

Список використаної літератури

1. Економічна енциклопедія у 3 т. Т. 3 / [відп. ред. С.В. Мочерний]. – К.: Академія, 2000-2002. – 952 с.
2. Економічні цикли, їх види і вплив на різні галузі економіки. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Економічні_цикли_їх_види_і_вплив_на_різні_галузі_економіки.
3. Комарницький І.Ф. Економічна теорія / І.Ф. Комарницький. – Чернівці, 2006. – 334 с.
4. Кривенко К.Т. Політична економія / К.Т. Кривенко. – Режим доступу: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=18&article=1901>.
5. Оганян Г.А. Політична економія / Г.А. Оганян. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/502/39/1/1/>.
6. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.
7. Сало І.А. Зовнішня торгівля плодами в Україні / І.А. Сало // Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (12-13 квітня 2013 р.) : тези доп. – О. : ЦЕДР, 2013. – С. 10-13.
8. Сало І. А. Методичні положення прогнозування кон'юнктури ринку плодів та ягід в Україні / І. А. Сало. – К. : ВЦ НУБіП, 2009. – 60 с.
9. Сало І.А. Розвиток ринку плодів в Україні: [монографія] / І.А. Сало. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 394 с.
10. Цикли Кондратьєва – економічна суть і спосіб використання в регулюванні економічних процесів. – Режим доступу: <http://kasner.kiev.ua/cikli-kondrateva-ekonomichna-sut-i-sposib/>.
11. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/>.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЦИКЛИЧНОСТИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПЛОДОВ В УКРАИНЕ

И.А. САЛО, доктор экономических наук, ведущий научный сотрудник

Институт садоводства (ИС) НААН Украины, 03027, Киев-27, ул. Садовая, 23, e-mail: inna_salo@ukr.net

Исследованы особенности развития отечественного рынка плодов с позиции теории экономических циклов. Охарактеризованы его фазы по объемам производства в рыночных условиях. Определены возможные причины возникновения кризисов, и установлено, что нынешней фазой является «подъем». Выявлены длинная волна (60 лет) развития отрасли садоводства со многими микроциклами и причины возникновения следующей волны в 2000 г. Установлен оптимальный период для прогнозирования рынка плодов, учитывая два основных показателя формирования конъюнктуры – производство и объемы импортных поставок.

Ключевые слова: экономические циклы, фазы, рынок, плоды, уровень производства, импорт.

THEORETICAL ASPECTS OF THE FRUITS MARKET DEVELOPMENT CYCLE RECURRENCE IN UKRAINE

I.A. SALO, Doc Agr Sci, Leading Research Worker

Institute of Horticulture, NAAS of Ukraine, 03027? Kyiv-27, 23, Sadova str., e-mail: in-na_salo@ukr.net

The peculiarities of the inland fruits market development have been researched from the viewpoint of the economic cycles theory. The phases of the development have been characterized according to the production volume under the market conditions. The possible causes of the crisis origin have been determined as well as the fact that the present day phase is "rise". The long wave (60 years) of the origin development has been revealed with many microcycles as well as the reasons of the origin of the next wave in 2000. The optimal period for the fruits market state prediction has been established taking into consideration two main values of the conjuncture formation – production and import supplies volumes.

Keywords: economic cycles, phases, market, fruits, production level, import.

Одержано редколегією 01.12.14